

УДК 316.61:323.15:130.2-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.21>

Д. С. Цуканова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-7856>

аспірант факультету соціально-політичних наук

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

РОЛЬ ІНКУЛЬТУРАЦІЇ ТА АКУЛЬТУРАЦІЇ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Становлення людини як особистості, її розвиток в цілому вкрай важко уявити без соціалізації, яка відбувається впродовж всього життя. Даний процес є надзвичайно складним та багатограним, особливо якщо це стосується національних меншин в силу їх соціальної незахищеності. Перебуваючи в чужому для них соціокультурному просторі, меншини потребують уваги та допомоги в адаптації. А діти меншин перебувають в надзвичайно складному становищі, адже процес їх соціалізації співпадає з акультурацією в новому суспільстві. Отже, необхідно розкрити місце акультурації та інкультурації в процесі соціалізації меншин в призмі освітнього простору.

Очевидно, що соціалізація активно вивчається українськими та зарубіжними науковцями. Серед наших вчених вивченню механізмів соціалізації, зокрема й соціалізації нацменшин, присвятили свої роботи Мигович, І. І., Роговський М. О., Миронова І. С., Бражевський, В. М., Калитюк Л. М. Рюль В. О., Москаленко В. В., Рудкевич Н. І. та інші. Політичній та правовій соціалізації молоді присвятили свої роботи Купіна Л. І., Сайфудінова О. В., Бедь В. В. Правовий захист меншин освітила в своїх роботах Ткаченко Є. В. Діалог з національними меншинами в освітньому процесі розкрили в своїх працях такі вчені: Щудло С. А., Медіна Т. В., та Заболотна О. О. Проте, дана тема не є до кінця вивченою, особливо в призмі акультурації та інкультурації. Тому, **метою даної статті** є розкриття ролі акультурації та інкультурації в процесі соціалізації національних меншин.

Виклад основного матеріалу. Саме не успадкування, а отримання знань про правила життя в тому чи іншому суспільстві відповідає поняттю «соціалізація». Це процес, впродовж якого індивід вчиться жити в суспільстві, в якому народився, як зазначає відомий соціолог Ентоні Гіденс. Культурні норми, отримані нами в процесі соціалізації, глибоко засіли в нашій свідомості та загалом в національній. А тому, звичні для індивіда ритуали та дії беруть свій початок саме від культури, адже вона є їх основою.

Культура безпосередньо впливає на нашу поведінку та навіть на рухи тіла й жести. В якості прикладу Гіденс описує як прийнято посміхатися

в тому чи іншому суспільстві і підкреслює, що стримана посмішка або її відсутність при спілкуванні, як це прийнято у ескімосів Гренландії зовсім не є доказом їх замкнутості та не бажання спілкуватися. Це просто норма їх поведінки в публічному місці. Так, культури не тільки відрізняються між собою за традиціями, а й поведінкою її носіїв, зазначає дослідник.

Так, те що прийнято в одному суспільстві може бути абсолютно не прийнятним в іншому. Тим паче, що й досі існують країни, які намагаються зберегти свою монокультурність в той час, як світ охоплює глобалізація і культурна однорідність втрачає свою актуальність та є все більш недосяжною. Навпаки, більшість держав все частіше звертаються до доктрини мультикультуралізму зважаючи на власну культурну неоднорідність.

Проте, процес соціалізації не можна відносити до так званого культурного програмування, де дитина постає лише як суб'єкт, який тільки поглинає нав'язані йому збоку суспільства (в обличчі родини) цінності та норми. Вона не є лише пасивним отримувачем, так як має власні потреби, про які відкрито й активно заявляє, тим самим, впливаючи на середовище, що навколо неї. Тому, процес соціалізації не є одностороннім.

Не варто й забувати про агентів соціалізації, до яких відносяться групи або соціальне середовище, в якому саме й протікає даний процес. Первинна соціалізація відбувається в сімейному колі з моменту народження дитини. Саме тут індивід вивчає морально-культурні норми суспільства. Вторинна соціалізація відбувається вже в більш старшому віці, коли виховні функції бере на себе не лише сім'я, а й інші соціальні інституції, такі як школа, однолітки, певні організації, де індивід буде задіяний в подальшому (вищий навчальний заклад, місце роботи, засоби масової інформації і таке інше) [4, с. 35–38].

Таким чином, з впевненістю можна сказати, що процес соціалізації індивіда вимагає наявності маси інституцій. Він нероздільний з культурою, що супроводжує людину, починаючи з першого дня її життя. Соціалізація містить культурний код народу і є, в певній мірі, шляхом до уникнення асиміляції. Якщо меншини втратять можливість соціалізуватися відповідно до норм власної куль-

тури, то вони втратять ідентифікацію. Це може трапитись, якщо агенти соціалізації не матимуть впливу під гнітом домінуючої культури або якщо інституції соціалізації не будуть виконувати свої функції в силу своєї відсутності.

Якщо ж ми говоримо про передачу культурних цінностей народу людині, то цей процес носить назву – інкультурація. Науковці зазвичай відокремлюють ці два поняття – соціалізація та інкультурація. Соціалізація розглядається, в першу чергу, як інтеграція індивіда у суспільство, що включає розподілення соціальних ролей та отримання соціального досвіду, а інкультурація – як процес навчання людини саме специфічним культурним звичаям та нормам. Інкультурація, яку проходить дитина, закладає поведінку і формує світосприйняття, які є подібними серед членів тієї чи іншої культурної спільноти.

Для першого етапу інкультурації характерним є те, (як і в процесі соціалізації), що він протікає в ранньому дитинстві і включає вивчення рідної мови, що в майбутньому формує світогляд людини, а також, відбувається засвоєння моральних орієнтирів, культурних цінностей та норм. Другий етап відбувається в період зрілості, коли індивід вже свідомо сприймає ті чи інші елементи культури та може обирати саме те, що відповідає вже сформованим уявленням, які утворилися під впливом культурних норм при ранній інкультурації.

Зрозуміло, що для успішної соціалізації, яка не може відбутися без втручання культури, необхідні відповідні соціальні умови, якщо мова йде про представників національних меншин. Культура, яка творить особистість, повинна відтворюватися відповідними культурними практиками, які й включають передачу культурних цінностей в середині спільноти в процесі діяльності індивідів в тому числі.

Саме культура бере участь у всебічному розвитку дитини, цей розвиток зумовлений вивченням материнської мови, традицій та формуванням поведінки в майбутньому. Культурні норми відображаються в діяльності кожного члена меншини, а будь-яка діяльність направлена на задоволення її потреб. Таким чином, культуру можна розглядати як зразок норм поведінки для індивіда, моральну складову соціалізації, що обумовлює його дії. Вона є всезагальною, всеохоплюючою. Культура також передає соціально-історичний досвід спільноти та відрізняє одну етнічну групу від іншої. Вона є основою ідентифікації, при якій індивід чітко відзначає свою національну приналежність [5, с. 172–175, 194].

Проте, замкнутість національної меншини, навіть для її збереження, не є допустимою. Адже, закритість передбачає відсутність розвитку та подальшу маргіналізацію її членів. Так, як же

повинна відбуватися соціалізація дітей меншин при тісній взаємодії двох або більше культур. Проаналізувавши літературу ми виявили, що для соціалізації необхідні наступні елементи: агенти соціалізації (соціальна група, середовище, соціальні інституції) та інкультурація, що включає засвоєння культурних норм та цінностей.

Тож, якщо меншина все ж не є замкнутою та намагається інтегруватися в суспільство, діти меншин при цьому, перебуватимуть в двох соціокультурних середовищах: в рідному, де знаходяться їх сім'ї та побратими і в приймаючому, де переважає чужа культура. Тому, особливу увагу в процесі соціалізації дітей меншин варто приділити адаптаційним заходам.

Відомо, що на разі в Україні проводиться соціальна робота з національними меншинами як з незахищеною верствою населення, яка потребує допомоги в адаптації. Для більш м'якої інтеграції в приймаюче суспільство, необхідно провести їх реабілітацію та акультурацію. В той же час, робота з корінним населенням повинна проводитися саме в призмі їх толерантного відношення до відмінностей та сприйняття. Зазвичай, це здійснюють робітники центрів соціальних служб, інші державні та громадські організації, територіальні діаспорні утворення, тощо.

Отже, вважається, що для успішної адаптації меншини, необхідно провести її культурну інтеграцію, а саме акультурацію. Членів етнічної групи також необхідно налаштувати на толерантне відношення до нового для них соціокультурного середовища та забезпечити їм можливість задовольняти свої культурні потреби. Тобто, робота проводиться і з духовними установками, і зі світосприйняттям носіїв іншої культури. Також, соціальний працівник повинен зробити все задля того, щоб підвищити культурну комунікабельність членів меншини. Держава також бере на себе забезпечення можливості вивчення державної мови для ліпшої адаптації [1, с. 92].

Щодо акультурації, то він, як процес означає взаємний вплив культур, їх змішання, де одна культура, як донор, поширює свої культурні елементи в іншій, яка займає позицію культури – реципієнта. Деякі науковці пов'язують акультурацію зі змінами в культурі, зумовленими, в більшій мірі, не внутрішніми процесами, що можуть відбуватися в рамках еволюції, а як наслідок впливу масової західної культури або через постійну взаємодію з культурами мігрантів. Процес акультурації, загалом, торкається цілих національно-етнічних груп (на відміну від інкультурації, що стосується окремого індивіда) і може стати причиною повної асиміляції культури, яка виступає як реципієнт. Проте, на разі даний термін використовують в основному, коли мова йде про адаптацію мігрантів [6].

В результаті акультурації індивід може: повністю сприйняти іншу культуру, її ціннісно-моральні орієнтири та норми поведінки; адаптуватися до іншої культури, при цьому зберігаючи власну, поєднуючи їх елементи; цілком відторгнути культуру-донора. Так як ми говоримо про соціалізацію дітей меншин та місце в цьому процесі акультурації, то варто також розглянути термін психологічної акультурації, який визначається як процес, під час якого можна відзначити зміни рольової поведінки індивіда в силу змін його ціннісно-моральних орієнтирів та норм, які відбуваються в процесі акультурації етнічної групи, членом якої він є [2, с. 111–113].

Отже, при тому, що індивід в процесі соціалізації, проходить також процес інкультурації, що означає вивчення ним рідної культури, норм поведінки та традицій, як член етнічної групи, він зазнає й впливу акультурації, яка або збагатить його культуру, або поглине її. На нашу думку, діти меншин, які зазнають акультурації при ранній соціалізації в більшій мірі перебувають в стресовому стані через ще не завершену інкультурацію. Причиною цього може бути перебування в новому й не звичному соціокультурному середовищі, що вимагає сприйняття та толерантного ставлення до приймаючої культури. До того ж, існує необхідність збереження власної культури як тієї риси, що є доказом приналежності дитини до тієї чи іншої етнічної спільноти.

Забезпечити більш м'яку адаптацію меншин можливо в шкільному середовищі, де педагогічний склад буде сприяти своєю діяльністю гармонійній соціалізації дітей. Таким чином, полікультурна соціалізація стає однією з головних цілей освітньої системи. Представник національної меншини повинен відчувати свою цінність у суспільстві, а учням, як і вчителям, необхідно оволодіти основами крос-культурної компетентності. Для цього необхідне вивчення культурних особливостей етносів-сусідів та відзначення власної етнічної унікальності носіїв культури-донора. Важливим є стимулювання зацікавленості учнів в міжкультурному спілкуванні та отримання знань про інші народи.

Дітей з приймаючого суспільства повинні навчати толерантності, прищеплювати прагнення до співробітництва, дружби та взаємної поваги до дітей національних меншин. Вчителям необхідно направити свою діяльність на соціальну рівність в межах школи. Деякі науковці, розглядаючи напрями соціалізації учнів-представників національних меншин США, виділяють міжособистісний, соціально-груповий та політико-правовий підходи соціалізації дітей меншин в освітньому середовищі.

Міжособистісний напрям, направлений на меншини, характеризується отриманням інди-

відом навичок спілкування з носієм іншої культури, включає також співпереживання до представника іншого етносу, вивчення мови дитиною нацменшин, розуміння культурних відмінностей та прагнення до порозуміння, сприйняття картини світу носія іншої культури й таке інше. Цей етап і є початком соціалізації дітей меншин та включає отримання навичок міжособистісного спілкування.

Соціально-груповий напрям соціалізації меншин передбачає отримання навичок спілкування з приймаючим суспільством. Тут представник меншини отримує всі необхідні знання та навички для побудови різного роду зв'язків і відносин (включаючи міжетнічні зв'язки, побутові, сімейні, територіальні відносини і таке інше) та успішної імплементації у нові для нього соціальні групи.

Політико-правовий напрям соціалізації визначає етнічну групу як національну меншину, адже меншина визначається не лише як група індивідів, що має спільну культуру, мову, звичаї та традиції, а також має політичну позицію, може задовольняти свої юридичні потреби та формувати власні політичні партії. Щодо соціалізації в політико-правовому полі, для її здійснення учні-меншини повинні отримати відповідні знання щодо політичного устрою держави, в якій вони наразі проживають для успішної орієнтації в адміністративних, юридичних та правових сферах суспільного життя.

В рамках міжособистісної соціалізації в освітньому просторі загалом використовується більш гнучка система, яка дозволяє корегувати методичку навчання відповідно до потреб учнів. Тобто, частіше за все навчання меншин відбувається на їх рідній мові, враховуючи їх етично-моральні норми та культурні цінності. При цьому відбувається активна підготовка до життя в приймаючому соціумі. Так, акультурація відбуватиметься, проте, в більш м'якій формі і не заважатиме процесу інкультурації. Це, на наше переконання, може стати запобіжним заходом для уникнення асиміляції.

Також, м'яка міжособистісна соціалізація допомагає налагодити стосунки представника меншини з більшістю в класі, створити їх на основі взаємної поваги. Тут важливим є допомогти носію іншої культури уникнути відчуття меншовартості та побудувати адекватну самооцінку. Для цього педагоги наголошують на рівності серед учнів, увага також приділяється національним героям та святам меншин, їх поетам, літераторам, художникам. Такі особливості соціалізації меншин покликані навчити дітей толерантного ставлення до представників інших етносів.

Корисним є вивчення особливостей етнічних спільнот, що проживають поруч та взагалі різ-

номанітних етносів. Це розширить бачення світу учнів та сприятиме визнанню легітимності інших культурних та релігійних поглядів. Пропонується винести вивчення культур етносів навіть як окремі курси для дітей. Такий підхід передбачений полікультурною системою освіти, що виступає за рівноправність всіх без виключення членів суспільства в правах та можливостях.

Всі вищезгадані підходи та принципи є основою полікультурної моделі освіти, яка направлена на встановлення рівності та соціальної справедливості серед учнів всіх рас та національностей. Тут прийнято приділяти особливу увагу культурній неоднорідності суспільства, встановленню успішного міжкультурного діалогу та співробітництва [3, с. 234–236]. Полікультурна освітня модель передбачає використання вже напрацьованих методик щодо роботи з меншинами та відповідне матеріально-технічне забезпечення (наявність навчальних матеріалів на мові меншин, тощо).

Соціалізація меншин в полікультурному освітньому середовищі відбуватиметься успішно та гармонійно, включаючи процеси інкультурації та акультурації. Результатом акультурації в такому разі стане повна адаптація індивіда та прийняття культури більшості, адже вона відбуватиметься поступово та не нав'язливо.

Висновки. Таким чином, діти меншин під час шкільної соціалізації отримують уроки толерантності до культурних відмінностей, які притаманні приймаючому суспільству і відчуття власного значення. Система освіти повинна бути налаштована на те, щоб виходячи із стін школи, індивід був ознайомлений з суспільним устроєм та мав навички спілкування. Важливим є також залучення меншин в громадське життя, адже це зробить їх повноцінними членами суспільства та сприятиме їх розвитку в цілому. А гармонійна соціалізація та адаптація меншин до нового для них соціокультурного середовища стане показником розвинутої держави.

Література

1. Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців: матеріали доповідей та повідомлень Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І.В. Козубовської, Ф.Ф. Шандора. Ужгород, 2016. 230 с.
2. Блинова О.Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 3. Т. 1. С. 111–117.
3. Гончаренко О.А. Концептуальні підходи до процесу соціалізації молоді з національних меншин у США. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 39. С. 234–241.

4. Гидденс Ентони. Социология / при участии К. Бердсолл пер. с англ. А.В. Берков, В.П., Мурат, И.В. Ольшевский, И.Д. Ульянова, А.Д. Хлопин, В. Д. Мазо. Москва. 2005. 632с.

5. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія / К.:Фенікс, 2013. 540с.

6. Пархоменко Т. С. Акультурація. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Акультурація> (дата звернення: 16.01.2023)

Анотація

Цуканова Д. С. Роль інкультурації та акультурації в процесі соціалізації дітей національних меншин: соціологічний аспект. – Стаття.

У статті розкрито сутність та механізми процесу соціалізації та інкультурації індивіда, описані інституції соціалізації та роль культури в даному процесі в призмі розвитку особистості представника національної меншини. Також, в статті встановлено роль освітнього середовища в процесі акультурації та адаптації національних меншин. В статті згадані міжособистісний, соціально-груповий та політико-правовий підходи соціалізації дітей меншин в освітньому середовищі, які засновані на досвіді освітньої моделі США. Увага акцентується й на підготовці приймаючого суспільства, а саме на формуванні толерантного ставлення учнів до носіїв інших культур.

В статті зазначено, що культура в процесі соціалізації має величезне значення, так як вона протікає в ранньому дитинстві та в подальшому формує індивіда відповідно до норм та цінностей, прийнятих в тій чи іншій спільноті. При тому, що діти меншин підпадають під вплив приймаючої культури, тобто зазнають акультурації, яка відбувається при взаємодії культури донора та культури реципієнта, важливим є збереження інкультурації, яка є основою ідентифікації людини та віднесення себе до тієї чи іншої етнічної групи. Також, в даній роботі згадується, що при акультурації можлива як гармонійна адаптація до нового соціокультурного середовища, так і повна асиміляція, яка є цілком не бажаним ефектом. В статті зазначено, що ізоляція національних меншин (навіть задля уникнення асиміляції) є шляхом до їх маргіналізації, тому необхідним є забезпечення їм м'якої акультурації для успішної імплементації в приймаюче суспільство.

Також, зазначається, що для створення відповідних умов для м'якої акультурації національних меншин, необхідно, в першу чергу, звернути увагу на побудову освітнього процесу та на освітнє середовище загалом. Так, саме полікультурна освітня модель, розроблена в США, відповідно до даної статті, надасть можливість носіям різних культур гармонійно соціалізуватися та адаптуватися. А процес акультурації не заважатиме процесу інкультурації, адже рідна культура все ж являє собою зв'язок людини з власною родиною та рідним краєм.

Ключові слова: національні меншини, соціалізація, акультурація, інкультурація, адаптація, соціокультурний простір, освітнє середовище, толерантність, етнос, культура.

Summary

***Tsukanova D. S. The role of inculturation and acculturation in the process of socialization of children of national minorities: sociological aspect.* – Article.**

The article reveals the essence and mechanisms of the process of socialization and inculturation of an individual, describes the institutions of socialization and the role of culture in this process in the prism of the personality development of a representative of a national minority. Also, the article establishes the role of the educational environment in the process of acculturation and adaptation of national minorities. The article mentions interpersonal, social-group and political-legal approaches to the socialization of minority children in the educational environment, which are based on the experience of the US educational model. Attention is also focused on the preparation of the host society, namely on the formation of a tolerant attitude of students towards members of other cultures.

The article states that culture is of great importance in the process of socialization, as it occurs in early childhood and subsequently forms an individual in accordance with the norms and values accepted in a particular community. Despite the fact that children of minorities are influenced by the host culture, that is, they undergo acculturation, which occurs when the culture of the donor and the culture of the recipient interact, it is important to

preserve the inculturation, which is the basis of a person's identification and belonging to one or another ethnic group.

This work also notes that acculturation is possible both in the form of harmonious adaptation to a new sociocultural environment and complete assimilation, which is a completely undesirable effect. The article states that the isolation of national minorities (even to avoid assimilation) is a way to their marginalization, therefore it is necessary to provide them with soft acculturation for successful implementation in the host society.

It is also noted that in order to create appropriate conditions for the soft acculturation of national minorities, it is necessary, first of all, to pay attention to the construction of the educational process and the educational environment in general. Thus, it is the multicultural educational model developed in the USA, according to this article, that will provide an opportunity for speakers of different cultures to harmoniously socialize and adapt. And the process of acculturation will not interfere with the process of enculturation, because the native culture still represents a person's connection with his own family and native land.

Key words: national minorities, socialization, acculturation, inculturation, adaptation, sociocultural space, educational environment, tolerance, ethnos, culture.